

COMENTARII

EPECTELE SOCIALE ALE NEOLIBERALISMULUI. DOCTRINA ȘOCULUI ÎN RUSIA, CHINA ȘI ROMÂNIA

LUCIAN-ȘTEFAN DUMITRESCU*

ABSTRACT

THE SOCIAL EFFECTS OF NEOLIBERALISM. THE SHOCK DOCTRINE IN RUSSIA, CHINA AND ROMANIA

Initially, the theoretical foundation of the International Monetary Fund was inspired by the economic vision of John Maynard Keynes, who argued that the state may resuscitate economic life when it undergoes a downturn. If the state proved unable to restart its national economy, the International Monetary Fund would intervene, and it would not only grant loans meant to revive the economy, but also recommend infrastructure investments, the decrease of interest rates in order to resume crediting and the reduction of taxes in order to decrease the pressure on the private sector in a quasi-immovable economy. In the 1980s, Keynesian ideas were withdrawn from the theoretical foundation of the International Monetary Fund and replaced by the neo-liberal vision. According to the new economic philosophy, the International Monetary Fund would grant loans only if the states in need reduced their budget deficits, increased taxes and interest rates. In other words, instead of boosting economic activity the new IMF practices were restricting it even more. In the rest of the work we will present, using the social constructivism paradigm and the strategic identity concept, the social consequences of neo-liberal ideas in Russia, China and Romania. The shock doctrine is the state of social disorder imposed from outside, as a result of the political gap between the states of the world.

Keywords: neoliberalism, shock doctrine, social constructivism, strategic identity, Milton Friedman.

De-a lungul timpului au fost vehiculate diferite formule ale puterii statului. Unele accentuau importanța teritoriului, mai precis suprafața și localizarea geografică a acestuia, altele erau centrate pe aspectele cantitative și calitative ale factorului demografic – număr de locuitori, densitate, puritate etnică, grad de alfabetizare, sănătate fizică și morală, competențe deținute etc. –, unele evidențiau

* Correspondence address to Lucian Dumitrescu: Institutul de Sociologie al Academiei Române, Călea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, România; e-mail: dulust@gmail.com.

dispoziția spirituală a elitelor care administrau resursele unui spațiu. Puterea statului este dată de potențialul său, adică de sinteza caracteristicilor sale teritoriale, demografice, culturale, economice, juridice și politice, observa Anton Golopenția în perioada interbelică¹. Susținerea lui Golopenția stabilea totodată și obiectul de studiu al geopoliticii, chemată să studieze potențialul statului în cadrul unui demers științific ce îmbina concluziile sociologiei, economiei, antropologiei, istoriei, demografiei, politologiei și științelor juridice. Prin aducerea în discuție a lui Golopenția, am dorit să arătăm complexitatea formulei puterii statului și, totodată, câmpurile pe care trebuie să le decoperteze analiza geopolitică.

Dar, dacă plecăm de la premisa că puterea veritabilă a unui stat e reflectată de economia acestuia și, mai precis, de sectorul industrial², vom observa că, în 1989, când debutează procesul de demantelare a lagărului socialist, raporturile de forță dintre capitalism și comunism erau net favorabile primului model de organizare economică și socială. În pofida asigurării unui bazin de resurse ieftine, ne referim la statele Lumii a III-a, pe care blocul comunist – fervent adversar al imperialismului – le exploata în regim colonial, bătălia cu blocul capitalist fusese pierdută pe plan intern. Sumele importante pompate de statele comuniste în sectorul de cercetare-dezvoltare au fost direcționate preponderent spre tehnologia militară și mai puțin spre cea civilă. De aici, dincolo de aspectele care țineau de etica muncii în socialism, s-a ajuns la paradoxul ca randamentul industriei grele sovietice de la începutul anilor 1980 să fie similar cu cel al industriei germane de profil din anii 1880, ceea ce întărește butada potrivit căreia comunismul este cel mai lung drum de la capitalism la capitalism. La jumătatea deceniului opt, Gorbaciov observa cu stupeoare că, spre deosebire de Occident, unde se declanșase deja revoluția cipurilor, în Uniunea Sovietică, și, astfel, în întregul lagăr comunist, viața economică continua să pivoteze în jurul industriei grele, care, culmea, era occidentală. „Unul dintre lucrurile mai puțin observate a fost că întregul sistem industrial comunist era în întregime importat din capitalism”³. Prin urmare, în 1989, balanța de putere dintre capitalism și comunism era deja înclinată în favoarea lumii occidentale.

Dezechilibrul se accentuează în anii următori, cu consecința mulării Estului pe calapodul instituțional occidental. Dacă dorea să devină capitalist, Estul trebuia să se dezbrace de modelul instituțional comunist și, cu cât avea să o facă mai repede, cu atât câștigurile sociale urmau să fie mai ridicate. Libertatea politică și prosperitatea economică arborate de eșafodajul instituțional occidental erau într-atât de îmbietoare, încât costurile sociale ale transplantului instituțional fie nu au fost

¹ V. Anton Golopenția, *Opere complete*, Vol. II, *Statistică, demografie și geopolitică*, București, Editura Enciclopedică, 2002.

² În societățile postindustriale, sectorul terțiar este preminent. Cu toate acestea, productivitatea muncii este mai mare în sectorul industrial. Costul cu forța de muncă reprezintă, în sectorul industrial, aproximativ 30% din costul total al produsului. În sectorul terțiar, costul cu forța de muncă înseamnă 70% din costul total al unui serviciu. V. Daniel Bell, *The Coming of Post Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books, 1999.

³ Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Editura Nemira, 1995. p. 19.

luate în seamă, fie, dacă au fost calculate, au fost băgate sub preș de o elită politico-economică obligată, pentru a se legitima, să hrănească măcar cu speranțe o populație înfometată. Într-o Românie aflată în plin tranzit instituțional, Vladimir Pasti atrăgea atenția asupra limitelor împrumutului instituțional: „Asta nu înseamnă că trebuie să renunțăm la a mai importa forme occidentale. Ele sunt necesare în primul rând pentru a asigura integrarea în sistemul internațional, cel economic și cel politic sau strategic. Nu trebuie însă să ne așteptăm ca ele să producă mai mult decât atât”⁴. Nu trebuie să ne așteptăm, cu alte cuvinte, ca, dincolo de servirea intereselor sistemului internațional, modificările operate în planul instituțiilor politice, în ceea ce privește investițiile străine, dreptul de proprietate, politicile sociale sau de protecție a mediului înconjurător să aducă, automat, libertate și prosperitate populației indigene.

1. INTERCALAREA NEOLIBERALISMULUI ÎN RUSIA

După 1989, discursurile reformatoare din fostele țări comuniste s-au mulat fie pe tiparul neoliberal, fie pe cel european. Aplicarea terapiei de șoc, ca modalitate de eliminare a practicilor economiei etatizate, a fost trăsătura comună a celor două modele. Vom prezenta în cele ce urmează, folosind paradigma constructivismului social și conceptul de identitate strategică, consecințele sociale provocate de ideile neoliberale în Rusia, China și România.

Constructivismul social pornește de la premisa că *Weltanschauung*-ul elitei politice deține cea mai însemnată pondere în algoritmul care stabilește înfățișarea interesului național. În susținerea constructivismului social, interesul național este dinamic și modelat în concordanță cu etosul minorității guvernante. De aici diferențele față de liberalism și realism, paradigmele consacrate din câmpul relațiilor internaționale, potrivit cărora interesul național are caracter stabil și conținut relativ constant. Pe culoarul explicativ tăiat de constructivismul social, interesul național nu poate fi cunoscut *a priori*, ci se prezintă mai degrabă ca variabilă dependentă, înrăurită puternic de harta mentală a elitelor politice. Noțiunea de hartă mentală este specifică abordării emice din antropologie, ce încearcă să decodeze realitatea socială a unei comunități și prin intermediul sistemului categorial al localnicilor, comparativ, bunăoară, cu abordarea etică, care tâlmăcește viața comunitară cu ajutorul reperelor academice, indiferent de ce cred localnicii despre un fenomen. Prevalându-se de referențialul indigen, abordarea emică urmărește să zugrăvească imaginea comunității dinlăuntrul acesteia, adică așa cum o văd localnicii. Pretenția paradigmei constructivismului social este similară. Odată decriptată harta mentală a minorității guvernante⁵, este învederată cultura sistemică, raporturile de forță dintre ideile sistemului, precum și dintre

⁴ *Ibidem*, p. 24.

⁵ De precizat că harta mentală a minorității guvernante are puternice infiltrații ideologice, comparativ cu hărțile mentale tradiționale, care erau jalonate de reperatele culturilor populare, cu caracter oral.

actorii politici care le vehiculează. Harta mentală a elitei, cel mai important factor din formula interesului național, potrivit paradigmei constructivismului social, este încapsulată de Stanislav Secieru în conceptul de *identitate strategică*. „Prin «*identitate strategică*» înțeleg viziunea asumată de elite (populația o percepe ulterior ca idee națională) cu privire la forma pe care trebuie să o ia sistemul politic și economic, precum și principalele amenințări la adresa securității, potențialii rivali și aliați și marea strategie de urmat (great strategy) pe arena internațională, în vederea asigurării locului și rolului țării în sistemul internațional (...)»⁶. Interesat de diferitele forme pe care interesul național le ia în Rusia post-Război Rece, Stanislav Secieru observă identitățile strategice enunțate în acest răstimp în fostul spațiu sovietic, identități pe care le analizează în lucrarea *Rusia după Imperiu. Între putere regională și custode global*.

La Belovejia, în 1991, președinții Rusiei, Ucrainei și Bielorusiei consfințeau dizolvarea Uniunii Sovietice, spațiul care devenise un obișnuit al reformelor încă din secolul XVII. Momentul Belovejia era punctul de plecare pentru o reformă doar aparent nouă, căci obiectul acesteia, mlădierea Rusiei pe calapoadele instituționale gândite în Occident, era același de patru sute de ani încoace. Și, totuși, exista o noutate. Pentru prima dată de la Petru cel Mare încoace, Rusia renunța, cel puțin la nivel declarativ, la statutul ei de putere imperială. Lua astfel sfârșit un *megaciclu imperial* întins pe durata unei jumătăți de mileniu, început în 1480 cu lunga așteptare de pe râul Ugra, când, grație victoriei obținute de Ivan al III-lea împotriva hanatului khazan, începea dilatarea *Mittelpunkt*-ului moscovit, ai cărui pulsari militari răzbat în vremea lui Ivan al IV-lea, zis și cel Groaznic, până în Siberia. Se încheia, deci, la Belovejia, un megaciclu imperial ce amintea de cel columbian. Potrivit lui Halford Mackinder, descoperirile geografice ale lui Cristofor Columb și bula papală *Nostra Caetera*, ce împărțea lumea descoperită între Spania și Portugalia, anunțau hegemonia de patru veacuri a puterilor talasocratice⁷. În debutul secolului XX însă, o nouă putere se profila pe scena politicii mondiale. Pentru că resursele uriașului spațiu eurasiatic puteau fi distribuite în periferiile acestuia prin intermediul drumurilor de fier, Uniunea Sovietică, deja putere telurocratică, se putea transforma rapid și în putere talasocratică. Debuta astfel ciclul geopolitic postcolumbian, răstimp în care puterile continentaliste urmau să domine câmpul relațiilor internaționale. Modul în care modernitatea s-a inserat în zona eurasiatică a infirmat, parțial, prognoza lui Mackinder.

Deficitul bugetar de 30% din PIB, orașele amenințate de spectrul foamei și armata inaptă să apere frontierele de stat din pricina subfinanțării cronice dovedeau că Rusia anului 1991 nu mai era o putere mondială. Nu stăruim asupra motivelor

⁶ Stanislav Secieru, *Rusia după imperiu: între putere regională și custode global*, Iași, Editura Institutul European, 2008, p. 41.

⁷ Puterile talasocratice sunt puterile maritime, cele care au fost în centrul sistemului mondial modern începând cu secolul XVI. Ne referim la Olanda, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii. Telurocrațiile reprezintă puterile continentaliste, precum Federația Rusă sau Germania.

care pulverizaseră, încă din vremea lui Brejnev, baza puterii sovietice, Războiul din Afganistan și scăderea dramatică a prețului petrolului, ca urmare a conflictului irano-irakian din deceniul opt, fiind doar câteva dintre acestea. Se adaugă înapoierea tehnologică și lipsa banilor pentru reformele îndrăznețe inițiate de Gorbaciov. Ne aplecăm asupra răstimpului în care destinele Rusiei au fost în mâna președintelui Elțin și a elitei politice pro-occidentale. În această perioadă, reformele sociale au avut un singur țel: să dea Rusiei, cât mai grabnic, o înfățișare occidentală. Au fost reconstruite urgent palierele identității strategice, trecându-se, practic, peste noapte, de la coordonatele sociale trasate de un regim totalitar – drepturi minimale și economie centralizată –, la reperatele democratice, – drepturile omului și economia de piață. Una dintre consecințele implementării noii urzeli instituționale a fost covârșitorul recul identitar. „Frontierele politice, istorice, culturale și etnice, confruntate cu hărțile mentale ale rușilor, nu mai aveau coerență”. Dar aceasta nu a fost singura urmare a schimbării rapide a axului instituțional și, probabil, nici cea mai gravă.

Jurnalista Naomi Klein scrie în *Doctrina șocului* că Rusia post-Război Rece a suferit trei șocuri majore, dizolvarea Uniunii Sovietice fiind doar primul dintre acestea. Urmează terapia de șoc aplicată economiei centralizate a Rusiei și atacarea Parlamentului de către armata convocată de președintele Boris Elțin la data de 4 octombrie 1993, cu mențiunea că suprimarea Parlamentului era maniera de „(...) a apăra noua economie capitalistă a Rusiei de amenințarea democrației”⁸. Dizolvând Parlamentul, simbolul democrației, președintele Elțin apăra libertatea comerțului și nesocotea drepturile populației, semn că funcția soteriologică deținută cândva de poporul rus fusese acum transferată principiilor economiei liberale și apostolului lor, Milton Friedman. Conform identității strategice elaborate de elita pro-occidentală, economia reglementată integral de către stat timp de peste 70 de ani urma să se tranforme iute într-una de piață. Soluția propusă era în acord cu principiile terapiei de șoc gândită de Milton Friedman, întemeietor al Școlii de la Chicago și laureat al premiului Nobel pentru economie în 1976. Friedman pleca de la premisa că „(...) piața liberă este un sistem științific perfect (...)”⁹, așa încât orice imixtiune, venită îndeosebi din partea statului, în modul de funcționare a acestui mecanism nepereche, genera inflație și rate mari ale șomajului. Premisa friedmaniană fusese însă infirmată de Criza Economică din anii '29–33, care demonstraseră că piața nu este un sistem perfect, ci mai degrabă unul capricios, cu o serie de întârzieri în procesul de reechilibrare. După John Maynard Keynes, algoritmul economic imaginat de Adam Smith, în care statul are doar funcție militară și juridică, era mai curând teoretic, aplicabil în circumstanțe în care rata șomajului este zero, iar numărul competitorilor aflați pe piață și volumul bunurilor tranzacționate de aceștia erau scăzute. E motivul pentru care piața autoreglatoare e foarte puțin spre deloc

⁸ Naomi Klein, *Doctrina șocului*, București, Editura Vellant, 2008, p. 246.

⁹ *Ibidem*, p. 57.

armonizatoare, atunci când ratele șomajului sunt ridicate, iar gradul de subutilizare a resurselor e mare. Pentru stimularea cererii agregate e nevoie, scrie Keynes, de intervenția statului în economie; o intervenție indezirabilă, în viziunea lui Milton Friedman, a cărui gândire economică aspira să înlăture toți factorii care afectau funcționarea pieței, cel mai intruziv fiind statul. În scenariul lui Friedman, statul urma să fie redistribuit din rolul de protagonist al scenei economice într-unul marginal. Astfel, reglementările care stăteau în calea acumulării profitului trebuiau împuținate ori înlăturate, activele publice urmau a fi privatizate, iar subvențiile bugetare destinate susținerii programelor sociale erau reduse sau chiar tăiate. Oamenii de stat care au traversat Marea Criză înțeleseseră pericolul reprezentat de o economie de piață dereglementată și aderaseră la politicile economice intervenționiste propuse de John Keynes. Deloc întâmplător, ideile friedmaniene erau susținute de corporațiile transnaționale, care, în condițiile unui stat puternic și proeminent în viața economică, au constatat că o bună parte din venituri fusese absorbită de sistemul public de taxe și impozite. Naomi Klein susține că doctrina șocului a fost sprijinită mai ales de corporațiile transnaționale, pintelul geoeconomic al statului.

Terapia de șoc a Școlii de la Chicago, numită și distrugere creatoare, „(...) încearcă desființarea sistematică a legilor și reglementărilor existente pentru a recrea acel climat anterior de anarhie”¹⁰. Dar incoerența socială provocată de terapia de șoc nu este întâmplătoare, ci deliberată și urmărește „(...) crearea unor oportunități pentru obținerea unor profituri enorme, realizate foarte rapid, nu în ciuda stării de anarhie, ci datorită ei”¹¹. Ca pseudonim al neoliberalismului, terapia de șoc facilitează spolierea statelor periferiale de către companiile transnaționale, adică de către metropolă. Cu cât identitatea strategică definită de elita guvernantă și transformările instituționale prilejuite de aceasta se mlădiază mai puțin pe practicile sociale tipice unui spațiu, cu atât terapia de șoc are șanse mai mari de a împila o societate. De pildă, prin crearea unei economii de enclavă¹².

Doctrina șocului este starea de dezordine socială impusă din exterior, ca urmare a dezechilibrului de putere existent între statele lumii. În Rusia însă, responsabilă pentru tulburările sociale este și elita politică autohtonă, căci noua identitate strategică era într-un dezacord evident cu traseul instituțional urmat de Rusia în ultimele patru veacuri. O țară în care peste 8 000 de polițiști își pierd viața în confruntările cu grupările mafioate în 1992 (Secrieru, 2008) era caracterizată chiar de președintele ei ca o „superputere criminală”. Din pricina celor peste 4 000 de grupări mafioate ce aveau legături cu clasa politică în 1994, Rusia devenea o

¹⁰ *Ibidem*, p. 258.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Cu un centru administrativ și unul productiv, diriguite de regulă de o inteligență, economia de enclavă colectează plusprodusul activității economice dintr-o țară și-l orientează apoi către zona metropolitană a sistemului mondial modern.

amenințare pentru securitatea statelor limitrofe. Și acestea sunt doar câteva dintre urmările economice și sociale produse de o identitate strategică ce face casă bună cu doctrina șocului. Între 1992 și 1993, inflația galopantă reducea veniturile reale cu 46%, iar colapsul rublei din 1998 le diminuează cu încă 15% (Secrieru, 2008), milioane de oameni din clasa de mijloc își pierd agoniseala de-o viață, iar alte milioane nu-și mai primesc salariile luni de zile din pricina curmării subvențiilor bugetare. Consumul mediu al populației este cu 40% mai mic în 1993 comparativ cu anul precedent (Klein, 2008). De asemenea, terapia de șoc aplicată de elita pro-occidentală împinge o treime din populația Rusiei în sărăcie. Potrivit unui raport al Băncii Mondiale, 74 de milioane de ruși trăiau sub pragul sărăciei în 1996, adică mai bine de jumătate din populația țării (Klein, 2008). Totodată, PIB-ul anului 1998 este mai mic cu 43,3 % comparativ cu cel din 1991, pentru ca în aceeași perioadă producția industrială să scadă cu 56%. Din 1992 până în 2006, Rusia pierde 6,6 milioane de oameni. „Demografia Rusiei este caracteristică unei țări aflate în război. Populația actuală de 142 de milioane scade cu 700 000 de oameni pe an. Până în 2050, aceasta poate ajunge la mai puțin de 100 de milioane. Rata mortalității este dublă în raport cu media din țările dezvoltate. Speranța de viață a bărbaților din Rusia, de doar 60 de ani, este una dintre cele mai scăzute din lume. Numai jumătate dintre tinerii care au împlinit astăzi 16 ani se așteaptă să atingă vârsta de 60 de ani, situația fiind aproape similiară cu cea de la finele secolului XIX”¹³.

Începând cu anul 2002, Vladimir Putin definește o nouă strategie identitară pentru Rusia, una inspirată de eurasianistii Piotr Savițski, Nikolai Trubețkoi și Gheorghe Vernadski, potrivit cărora Rusia nu face parte nici din Europa și nici din Asia, ci este mai degrabă o entitate spirituală, o idee care asigură coeziunea uriașului spațiu răsăritean. În viziunea eurasianistilor, principala amenințare la adresa Rusiei ca idee-crație este civilizația occidentală. E motivul pentru care noua formulă strategică recuperează trecutul imperialist, atât țarist, cât și sovietic. Cu toate acestea, identitatea strategică croită de administrația Putin nu a fost vădit antioccidentală. Mai degrabă, ea a fost în acord cu harta mentală a președintelui, care accepta parțial principiile economiei de piață și ale liberului schimb și care, pe lângă că era partizan al egalității sociale, se arăta încrezător în măreția Rusiei, pe care o vedea ca pe o „(...) superputere regională și, în același timp, una cu un potențial rol în politica mondială”¹⁴. Irina Isakova scrie că în timpul administrației Putin statul rus și-a organizat interesele pe plan intern și internațional mai degrabă după un tipar eurasianist. Spre deosebire de neo-eurasianistii care văd în Occident principala amenințare la adresa Rusiei, președintele Putin a susținut o identitate deschisă pentru Rusia, obiectivată în relații strânse cu China, Franța, Anglia, dar

¹³ „The Economist” (2008, Nov 27th). „The Incredible Shrinking People”, print edition.

¹⁴ Stanislav Secrieru, *op. cit.*, p. 153.

mai ales cu Germania, astăzi aproape o treime din necesarul pieței germane de gaz¹⁵ fiind asigurat de Gazprom, în temeiul unui contract încheiat cu Rurgaz până în 2030¹⁶.

În timpul administrației Putin, statul a fost redistribuit în rolul de protagonist al reformei sociale, rol deținut până atunci de piață și de instituțiile financiare internaționale, monopolurile publice asupra resurselor naturale au fost reinstituite, disciplina financiară a fost restabilită, iar acordurile cu FMI au fost denunțate. O identitate strategică nouă, mai apropiată de specificul național, nu a avut însă forța să smulgă Rusia din marasmul social în care fusese aruncată de identitatea strategică anterioară. În aria dreptului de proprietate există încă „aceeași mahmureală ideologică de sorginte comunistă”¹⁷. Statisticile arată că salariul mediu a sporit în Rusia, însă creșterea salarială nu e rodul inovației tehnologice care mărește randamentul muncii, ci al reducerii populației. „Întrucât populația Rusiei s-a diminuat, venitul pe cap de locuitor a crescut mai rapid decât PIB-ul, de la 1 312 \$ în 1999 la 9 070 \$ în 2007. Nu toate beneficiile economice provin deci din creșterea economică: salariile medii lunare au crescut de opt ori, de la 62 \$ în 1999 la aproximativ 529 \$ în 2007”¹⁸. Clasa de mijloc, garanție a funcționării unei democrații după David Hume, este extrem de firavă în Rusia de astăzi. „Un studiu întreprins în anul 2003 de către Tatyana Maleva de la Institutul Independent de Politici Sociale din Moscova stabilea că aproximativ 20% dintre ruși puteau fi încadrați în clasa de mijloc sub raportul veniturilor și ocupației. În mod îngrijorător, procentul este mai mic decât cel existent în preajma Revoluției din Octombrie 1917, când aproape un sfert din populația Rusiei făcea parte din clasa de mijloc. În majoritatea țărilor cu niveluri de venit specifice Rusiei, clasa de mijloc reprezintă jumătate din întreaga populație sau chiar mai mult”¹⁹. Deși președintele Putin anunța încă din 2005 un plan ambițios de cercetare-inovare, ce urma să fie stipendiat de stat, Alan Greenspan estimează că Rusia nu va deține o poziție fruntașă în competiția tehnologică a secolului XXI. Deocamdată, previziunea sa este corectă. Creșterea economică a Rusiei se datorează cu precădere exportului de bunuri cu valoare adăugată mică, gaze naturale mai ales, adică exact mărfurile pentru care cererea a scăzut dramatic în contextul crizei financiare internaționale.

¹⁵ În aprilie 2010, președintele Dmitri Medvedev împreună cu Gunther Oettinger, comisarul european pentru energie, au inaugurat construcția gazoductului North Stream, ocazie cu care Oettinger a precizat că „Rusia va rămâne pentru zeci de ani principalul partener energetic al UE”. V. „UE și Rusia lucrează nemțește pentru Nord Stream”, 9 aprilie 2010, www.cotidianul.ro.

¹⁶ Irina Isakova, *Russian Governance in the Twenty-First Century. Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London & New York, Frank Cass, 2005, p. 17.

¹⁷ Alan Greenspan, *Epoca turbulențelor. Aventuri într-o lume nouă*, București, Editura Publica, 2008, p. 333.

¹⁸ Olga Oliker, Keith Crane, Lowell H. Schwartz, Catherine Yusupov, *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*, Rand Corporation, 2009, p. 47.

¹⁹ „The Economist” (2009, Feb. 12th). „Beyond Visteria Lane”, print edition.

Astăzi, Rusia valorifică din plin resursele geopolitice și geoeconomice moștenite de la Uniunea Sovietică. Fundamentul imperial al identității strategice asamblate de Vladimir Putin se manifestă printr-o geopolitică asertivă, posibilitatea înființării de baze rusești în afara fostului spațiu al Uniunii Sovietice fiind unul dintre obiectivele Kremlinului, alături de utilizarea armelor nucleare în cadrul unei posibile strategii de *containment*. Relația cu Uniunea Europeană, mai ales cu Franța și Germania, este vitală pentru o Rusie înapoiată din punct de vedere tehnologic. Cu toate acestea, arată Dmitri Trenin²⁰, centrul de greutate al geopoliticii Federației Ruse în secolul XXI va fi unul intern. Depopularea Siberiei, presiunea demografică uriașă exercitată de China, precum și tendințele revizioniste ale Chinei, stimulate de saltul economic din ultimii ani, sporesc îngrijorările Moscovei în legătură cu zona siberiană.

2. NEOLIBERALISM CU INSERȚII CHINEZEȘTI

Mao Zedong înțeleșese consecințele sociale negative generate de schimbul inegal dintre China și Occident. Țăranii fuseseră sărăciți de produsele ieftine ale străinătății, care suprimaseră industria manufacturieră casnică, proletariatul din Shanghai era supraexploatat și subremunerat, iar asaltul catolicismului se făcea din ce în ce mai resimțit, pe măsură ce tot mai multe tinere femei erau educate în școli misionare. Acestea au fost circumstanțele care au favorizat definirea unei identități strategice anti-occidentale, ce a guvernat conduita internațională a Chinei vreme de câteva decenii, până la vizita lui Richard Nixon din 1972, când sunt reluate relațiile cu Statele Unite. Interesant e că, în viziunea lui Mao, cel mai revoluționar stat al lumii nu era Uniunea Sovietică, ci China²¹. Din acest motiv, la puțină vreme după semnarea tratatului cu Uniunea Sovietică, ce transforma China în satelit al Moscovei, liderul chinez se răzgândește și denunță unilateral acordul, la finele anilor '50. Hrușciiov îi sancționează nehotărârea prin retragerea tehnicienilor sovietici care contribuiseră la realizarea proiectelor economice ale Chinei²². După moartea lui Mao Zedong, survenită în 1976, China se întoarce din ce în ce mai mult spre Occident. Schimbarea de macaz în chestiunea identității strategice nu avea ca resort afinitățile valorice cu Apusul, ci era impulsionată mai curând de antipatia din ce în ce mai profundă resimțită față de Uniunea Sovietică.

În decembrie 1978, după două întâlniri cu facțiunea maoistă a Partidului Comunist Chinez, este emis un comunicat în care apare, o singură dată, cuvântul reformă. A fost respinsă, cu acel prilej, inițiativa împrumutării țăranilor, pentru a

²⁰ V. Dmitri Trenin, *The End of EURASIA. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Moscow, Carnegie Center, 2001.

²¹ Steven Casey, Jonathan Wright (edit.), *Mental Maps in the Era of Two World Wars*, New York, Palgrave Macmillan, 2008.

²² Ion Rațiu, *Moscova sfidează lumea*, Timișoara, Editura Stigmata, 1990.

fi elogiată ideea comunelor populare, pusă în practică de Mao. „Fragila victorie reformistă repurtată de Deng este îmbibată cu un compromis care persistă până astăzi”²³. Cu toate acestea, reforma agrară începe în provincia Anhui, dar nu de sus în jos, ci invers. Țăranii uneia dintre comunele provinciei au parcelat pământul în secret, cu toate că știau că pedeapsa aplicată pentru nesocotirea legii era moartea. Localnicii, animați, se pare, de simțământul proprietății, au primit și susținerea lui Wan Li, lider provincial și aliat al lui Deng, pentru ca în scurtă vreme exemplul țăranilor din provincia Anhui să fie urmat și de țăranii din zonele învecinate, astfel că în 1984, când comunele au fost desființate, modelul acestora deja se modificase radical.

Reforma și deschiderea nu figurau pe agenda lui Deng Xiaoping în urmă cu 30 de ani, susține Bao Tong, fost membru al Comitetului Central al Partidului Comunist Chinez²⁴. Deng era preocupat mai degrabă de realizarea consensului politic în vederea scoaterii țării din haosul economic generat de Marele Salt Înainte din anii '50 și de Revoluția Culturală demarată în 1966. Reforma începe cu adevărat în China abia în 1992, atunci când Deng consideră că sosise momentul să aplice lovitura de grație maoiștilor. „Două dintre cele mai ambițioase reforme din ultimii 30 de ani – desființarea a zeci de mii de întreprinderi deținute de stat și privatizarea pieței imobiliare urbane – n-au decolat decât spre finele anilor '90. Închiderea întreprinderilor a dat naștere la uriașe suferințe (dar nici măcar un singur protest) de vreme ce milioane de cetățeni au fost trimiși în șomaj”²⁵. Se pare că cel care a animat aplecarea reformatoare a lui Deng Xiaoping a fost tocmai Milton Friedman, părintele neoliberalismului.

Cu ocazia călătoriei întreprinse la Beijing în 1980, Milton Friedman află ideile reformiste ale lui Deng Xiaoping chiar de la acesta. Este surprins să constate că, în bună măsură, el și cu Deng Xiaoping rezonau, în sensul că privatizarea și creșterea consumului populației în condițiile menținerii controlului absolut al puterii erau ideile-pivot ale viziunilor lor reformatoare. Mai mult decât atât, pentru Deng și Milton libertatea avea același înțeles. „Definiția pe care o dă Friedman libertății – *în care libertățile politice sunt neesențiale, chiar inutile, în comparație cu libertatea nerestricționată a comerțului* (subl. ns., L.-Ș.D.) – se conformează viziunii care începe să prindă contur în biroul PCC”²⁶.

Concomitent cu implementarea reformelor ce deschideau granițele țării pentru investitorii străini, guvernul chinez înființa o nouă unitate de poliție. Numărând 400 000 de oameni, avea misiunea să pedepsească aspru faptele considerate crime economice, adică grevele sau protestele. Că reformele economice nu aveau mandatul populației și că identitatea strategică croită de Deng Xiaoping nesocotea țara reală era evident. Stau mărturie în acest sens cele 74 000 de proteste

²³ „The Economist” (2008, Dec. 11th). „The Second Long March”, print edition.

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Naomi Klein, *op. cit.*, p. 199.

din 2004, de șapte ori mai multe decât cu un deceniu în urmă (Greenspan, 2008). E dovedit astfel surmenajul social indus de proiectul de dezvoltare articulat de elitele politice, un proiect de dezvoltare împănăt cu idei neoliberale. Stresul social cu care se confrunta populația nu mai conta. Important era doar faptul că țara devenise un paradis terestru pentru companiile multinaționale. „Nicio țară din lume nu oferea condiții mai favorabile decât China: taxe și tarife reduse, oficiali coruptibili și, cel mai important, forță de muncă la discreție, cu pretenții salariale mici, care nu va îndrăzni ani de zile să riște să ceară salarii mai mari sau condiții de muncă decente, de frica represaliilor violente ale autorităților”²⁷.

Cu alte cuvinte, nicio țară din lume nu prilejuia corporațiilor internaționale obținerea de profituri mai mari, ca urmare a unui program de reformă elaborat de o elită politică conectată la referențialul neoliberal, costurile reformei fiind deversate către populație. Wang Hui, autorul lucrării *China's New Order* și organizator al protestelor din Piața Tiananmen, susține că manifestații din 1989 nu erau doar studenți, așa cum reiese din rapoartele oficiale. Protestatarii proveneau din toate categoriile sociale, iar nemulțumirea lor fusese pricinuită mai ales de ecourile sociale ale reformei economice cu profil neoliberal, implementată de Deng Xiaoping, care, după reprimarea mișcării de protest din Piața Tiananmen, se declară susținător al capitalismului, iar nu al comunismului, dar al capitalismului „de pradă” (uzurar), iar nu al celui rațional, care diseminează prosperitate și libertate. Potrivit lui Naomi Klein, masacrul din piața Tiananmen a avut cel puțin două consecințe.

În primul rând, represiunea brutală a manifestațiilor dă naștere unei stări cataleptice ce cuprinde întreaga societate chineză, iar în al doilea rând, pe fondul acestei stări de încremenire socială, începe aplicarea doctrinei șocului în China.

Astăzi, elita politică a Chinei se mândrește cu succesul reformelor inițiate în 1978 de Deng Xiaoping. Contribuția actuală a Chinei la PIB-ul mondial este de 6%, comparativ cu doar 1,8% în 1978, iar peste 200 de milioane de cetățeni chinezi au fost scoși din ghearele sărăciei²⁸. China este cea mai mare consumatoare de mărfuri din lume, al doilea consumator mondial de petrol și cel mai mare producător de oțel. Spiritul inovator pare să câștige teren. Reformele cu spirit neoliberal au lăsat însă nerezolvate mai multe probleme structurale: populației rurale²⁹, deconectată de la *boom*-ul economic, nu i se permite să migreze spre orașe, întreprinderi de stat ineficiente³⁰, deservite de un sistem bancar greoi,

²⁷ *Ibidem*, p. 204.

²⁸ „The Economist” (2008, Dec. 11th). „The Second Long March”, print edition.

²⁹ „Structura puterii rurale s-a modificat de o manieră insignifiantă în raport cu zilele comunei. Pământul continuă să fie deținut sub forma unei posesii colective, deși este închiriat gospodăriilor individuale. Acest sistem a blocat accesul fermierilor la creșterea de care au beneficiat orașele ca urmare a dezvoltării rapide în ultimii ani a pieței libere a proprietăților de teren”. „The Economist” (2008, Dec. 11th). „The Second Long March”, print edition.

³⁰ „Întreprinderile private produc astăzi două treimi din producția manufacturieră a Chinei, dar firmele cu capital de stat domină sectoarele strategice, cum ar fi sectorul bancar, sectorul energetic și

corupție³¹, lipsa de competență în domeniul financiar-contabil etc. (Greenspan, 2008). China exportă astăzi produse mai sofisticate decât în urmă cu un deceniu, ceea ce-l face pe Alan Greenspan să se întrebe dacă creșterea complexității prelucrării este rodul dezvoltării tehnologice. Se pare că nu. China nu produce bunuri cu valoare adăugată mare, ci doar le assemblează, în condițiile în care dezvoltarea tehnologică stagnează, productivitatea muncii este mică, iar salariul pe măsură. Bunăoară, salariul mediu obținut de muncitorul chinez astăzi înseamnă 6% din salariul mediu obținut în Hong-Kong și 9% din salariul mediu al unui taiwanez³². Comparativ cu inovația tehnologică, înșelăciunea este o metodă mai ieftină de reducere a costurilor de producție; „(...) în cadrul fabricilor inovația este orientată spre reducerea costurilor, adesea sub forma unor acțiuni care variază între neplăcut și periculos. Procesul de ambalare este ieftinit, formulele chimice modificate, standardele sanitare încălcate, și așa mai departe, într-o serie neîntreruptă ce scade valoarea bunurilor”³³.

În pofida spiritului neoliberal care le-a animat, reformele inițiate de Deng Xiaoping n-au diseminat prosperitatea la nivel național, în zonele rurale, unde viețuiesc 700 de milioane de cetățeni chinezi, veniturile lunare fiind mai mici de 50 \$. În ceea ce privește libertatea cetățenilor chinezi, o mostră pentru lipsa acesteia este accesul limitat la internet. Elitele politico-economice din China nu vor să repete erorile glasnostului și perestroikăi, iar restrângerea accesului la internet constituie, în viziunea lor, o garanție în acest sens.

3. ROMÂNIA ȘI ISPITA NEOLIBERALĂ

În România postcomunistă, Paul Blokker³⁴ surprinde trei identități strategice. Prima dintre ele, articulată de coaliția ce includea nucleul tare al Frontului Salvării

mass-media. Între 2001 și 2006, numărul firmelor cu capital de stat a scăzut de la 370 000 la 120 000, dar asta încă lasă în mâinile statului active ce valorează 1,3 trilioane de dolari. Mai este încă multă muncă de făcut” (*ibidem*).

³¹ „Nu este pentru prima dată când Hu Jintao, șeful partidului și președinte al Chinei, sesizează cu precizie două probleme: clivajul ce se adâncește între cei mai bogați locuitori ai orașului și cei mai săraci locuitori ai satului și lipsa de democrație internă în cadrul partidului, un fel tovrășesc de a numi responsabilitatea și curajul de a pune întrebări și de a discuta. (...) Ca în cazul oricărei economii aflată în plină dezvoltare, în spatele tuturor succeselor obținute de creșterea sinucigașă a Chinei se ascund numeroase probleme, de la corupția incredibilă și efectele devastatoare ale poluării până la sistemul bancar fragil și lipsa curților independente de justiție, care să asigure aplicarea legii. (...) Actualmente, disparitățile de venituri dintre puținii bogați ai Chinei și foarte mulții ei săraci (țărani, navetiști, pensionari) l-ar face pe un capitalist modern să se roșească”. „The Economist” (2007, Oct. 11th). „China, Beware”, print edition.

³² Daniel Thorniley, *China: The Business Outlook*, Economist Intelligence Unit.

³³ „The Economist” (2009, May 14th). „Poorly Made”, print edition.

³⁴ V. Paul Blokker, *Varieties of Modernity: The Romanian Post-Communist Experience as a Renewed Attempt at Modernisation*, Routledge, 2004.

Naționale, sublinia necesitatea unei reformări graduale a societății românești. Deși dădea naștere la instituții hibrid, precum democrația originală, identitatea strategică șlefuită de FSN nu pierdea din vedere integrarea în structurile euro-atlantice. Cât privește identitatea strategică definită de partidele situate la extrema stângă și extrema dreaptă a eșichierului politic, aceasta opta pentru continuitatea cu trecutul comunist și era refractară față de demersurile de integrare în NATO și în Uniunea Europeană. O astfel de întreprindere era apreciată de Partidul România Mare și Partidul pentru Unitatea Națională a Românilor ca sinonimă cu pierderea suveranității naționale. Discursul coaliției anticomuniste, ce includea partidele istorice – Partidul Național Țărănesc Creștin-Democrat, Partidul Național Liberal, Partidul Social Democrat din România –, dă naștere unei identități strategice ce susținea repudierea trecutului comunist și adoptarea urgentă a instituțiilor democratice.

Ideea-pivot a identității strategice forjate de foștii comuniști a fost *continuitatea*, scrie Paul Blokker, o continuitate care s-a manifestat prin păstrarea puterii politice de către membrii defunctului Partid Comunist, iar în plan economic prin protejarea companiilor gigant construite de statul comunist. Totodată, continuitatea s-a reflectat și în discursul public, care a pivotat în jurul statului paternalist și a specificului național. Față de investitorii străini, FSN, iar mai apoi ramura acestuia, Partidul Democrației Sociale din România, au avut o atitudine rezervată, întrucât dezmembrarea combinatelor mamut, construite în perioada comunistă, s-ar fi soldat cu un număr însemnat de șomeri. De aici, creșterea riscului de turbulențe sociale. În același timp, odată cu achiziționarea activelor publice de către feluriți particulari, s-ar fi restrâns semnificativ aria controlului politic asupra principalelor resurse. Decizia de privatizare a companiilor statului, prin care au fost scoase la mezat 53% dintre companiile publice, a fost acompaniantă de înființarea regiilor autonome, care păstrau controlul statului asupra zonei strategice a economiei naționale (Blokker, 2004)³⁵. În anii '90, elita politico-economică autohtonă părea că înțelesese importanța strategică a trecerii ramurilor strategice ale industriei naționale în custodia statului. O înțelegere aparentă, demonstrată de tranzacțiile încheiate un deceniu mai târziu. Nu e suficient ca statul să-și mențină prezența în sectoarele economice strategice. Stăruința statului în industria de armament, industria energetică, industria minieră, serviciile poștale și transportul feroviar trebuie să aibă și răsfrângere socială pozitivă. Ineficient administrate însă, regiile autonome ale statului au produs pierderi importante, care, ca de obicei, au fost trecute pe nota de plată a populației.

E de remarcat că proprietarii întreprinderilor privatizate nu erau investitorii străini, ci cetățenii. Pe de o parte, „cuponiada” a dorit să implice populația în procesul construirii economiei de piață, iar pe de altă parte, guvernele social-democrate n-au vrut să neglijeze principiul justiției sociale. Legea 18/1991 a

³⁵ Potrivit Legii 15/1990, ramurile strategice ale economiei naționale erau industria de armament, industria energetică, industria minieră, serviciile poștale și transportul feroviar.

Fondului Funciar a fost o altă mostră a prudenței cu care foștii membri ai Partidului Comunist au abordat procesul privatizării. În baza acestei legi, foștii proprietari au fost reîmproprietăriți parțial și sub condiție: loturile de pământ primite nu puteau fi vândute timp de cinci ani de la primirea în posesie. Consecința reîmproprietării parțiale a fost proliferarea loturilor mici și descompuse, adică formate din suprafețe aflate adesea la distanță mare unele de altele. S-a adăugat la aceasta lipsa creditelor pentru achiziționarea utilajului necesar exploatării intensive a suprafețelor de pământ primite, ceea ce a condus la scăderea dramatică a productivității muncii în agricultură, cu consecințe sociale nefaste, mai ales într-un moment în care prevalente deveniseră fluxurile migratorii oraș-sat.

Nu insistăm foarte mult asupra performanței economice generate de identitatea strategică a excomuniștilor, o viziune desprinsă totuși de ideile neolibérale. După prăbușirea economică din 1991, de $-12,9\%$ ³⁶, economia este revigorată ulterior. Cu toate acestea, cel mai bun an de guvernare a ex-comuniștilor, anul 1995, când se înregistrează o creștere economică de $7,1\%$ (Zamfir, 2010), e sub performanța anului 1989. PIB-ul României din 1989, la valoarea leului din acel an, era de 798 miliarde de lei, pentru ca PIB-ul anului 1995 să fie de doar 676 miliarde de lei, la valoarea leului din 1989 (Zamfir, 2010). De asemenea, salariul mediu net din 1995 era cu 25% mai mic decât cel din 1989 (Zamfir, 2010).

În *Democratising Capitalism?*, Liliana Pop sondează atitudinile avute de elita politică autohtonă față de Occident, printr-un demers intelectual dezlipit de paradigma constructivismului social și de conceptul de identitate strategică. Atitudinile identificate de Liliana Pop la elita politică indigenă – ambivalență, implicare constructivă, imitație agresivă, parazitism³⁷ – au fost împărtășite nu neapărat față de Occident ca spațiu cultural și instituțional, ci îndeosebi față de Fondul Monetar Internațional, organismul financiar mondial cel mai implicat în tranziția României postcomuniste, așa cum remarcă și istoricul Tom Gallagher: „(...) Fondul Monetar Internațional (FMI), agenția externă cel mai strâns implicată în problemele României după 1989 (...)”³⁸.

³⁶ Cătălin Zamfir, Iulian Stănescu, Simona Ilie (coord.), *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: opțiuni pentru România*, 2010.

³⁷ *Implicarea constructivă* este atitudinea avută față de Occident de tehnocrații prezenți în guvernele post-decembriste, precum și de specialiștii neînregimentați politic care au avut contacte cu reprezentanții instituțiilor internaționale. În ceea ce privește atitudinea partidelor naționaliste, precum Partidul România Mare, aceasta este calificată de Liliana Pop ca *parazitism*. Deși membrii acestor partide au susținut neconștient pericolul reprezentat de Occident pentru România, ei au acceptat să fie cooptați în felurite organisme internaționale. V. Liliana Pop, *Democratising Capitalism? The political economy of post-communist transformations in Romania, 1989–2001*, Manchester, Manchester University Press, 2006.

³⁸ Tom Gallagher, *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 207.

Poziționarea față de Occident, derivată din identitatea strategică elaborată de FSN, iar apoi de PDSR, a fost *ambivalența*, potrivit Liliane Pop. Social-democrații au articulat o viziune care menținea statul în postura de protagonist al vieții economice, din motivele pe care le-am precizat mai sus. În plus, social-democrații considerau, pe linie keynesiană, că statul poate impulsiona economia națională, mai ales într-o perioadă de recesiune severă, așa cum fusese intervalul 1990–1993. O viziune situată, astfel, la antipodul celei neoliberale. Cu toate acestea, se impunea semnarea unui acord cu Fondul Monetar Internațional, întrucât un parteneriat economic de acest gen releva dorința României de a relua legăturile cu Statele Unite ale Americii. Evident, un asemenea acord, odată semnat, declanșa sarabanda reformelor structurale în economie. În 1996, anul în care sufragiul democratic transfera puterea politică de la PDSR la CDR, Ion Iliescu sublinia importanța geopolitică a Statelor Unite și beneficiile aduse părții române de strângerea relațiilor diplomatice cu Washington-ul. „Dincolo de cifre și evoluții, important este accesul la tehnologii, la surse de finanțare și la managementul modern, faptul că avansează vizibil cooperarea româno-americană în domeniul politic, militar, de învățământ și cercetare, că se instituie un real parteneriat cu cea mai puternică țară a lumii”³⁹.

Identitatea strategică formulată de CDR dă naștere, din perspectiva atitudinii față de Occident, *imitației agresive*. „Imitația agresivă este atitudinea bazată pe dorința de a adopta valori politice, recomandări de politici publice și sugestii provenite din Occident fără discuție și cu intervenții locale minore. Deși cei care implementează și traduc în limbaj politic aceste măsuri sunt actorii locali, perspectiva locală, ca poziție de putere alternativă, este în general absentă sau nesocotită. Renunțarea completă la sistemul comunist, fără a se analiza ceea ce s-a realizat și ceea ce trebuie schimbat este exemplul unei astfel de atitudini (...)”⁴⁰. Imitația agresivă este consecința programului electoral cu care CDR câștigă alegerile în 1996. Pe lângă *Contractul cu România*, care stipula că, în termen de 200 de zile de la preluarea puterii, guvernarea CDR va ameliora semnificativ situația social-economică a României, liderii partidelor istorice promisese ră electoralatului propriu grabnica integrare a României în structurile euroatlantice. Într-atât s-a preocupat administrația Constantinescu de accesarea României în NATO și Uniunea Europeană, percepute ca singurele zone instituționale ce ar fi garantat suveranitatea României, încât o serie de măsuri punctuale prevăzute de *Contractul cu România* – restituirea terenurilor agricole veritabililor proprietari, măsuri de relansare a agriculturii, introducerea venitului minim garantat etc. – au fost fie amânate, fie nesocotite. „CDR a promovat un program economic bazat pe ideea «scurtării tranziției» și a trecerii la economia de piață, precum și o strategie economico-politică ce a pivotat îndeosebi în jurul angajamentului pentru integrare

³⁹ Ion Iliescu, *Dialoguri româno-americane*, București, Editura Nemira, 1996, p. 12.

⁴⁰ Liliana Pop, *Democratizing Capitalism? The political economy of post-communist transformations in Romania, 1989–2001*, Manchester, Manchester University Press, 2006, p. 124.

euro-atlantică și deschidere economică”⁴¹. Deschiderea economică presupunea aplicarea terapiei de șoc, adică reforma instituțională care elimina statul din zonele strategice ale economiei naționale. Dar această reformă instituțională servea în primul rând intereselor sistemului extern, cum corect remarca Vladimir Pasti⁴², și abia în al doilea rând celui intern. Iar când ne referim la interesele sistemului extern, ne referim mai ales la cele ale companiilor transnaționale și ale statelor aflate în spatele acestora. Iată cum înfățișează Naomi Klein scopul terapiei de șoc: „(...) crearea unor oportunități pentru obținerea unor profituri enorme, realizate foarte rapid, nu în ciuda stării de anarhie, ci datorită ei”⁴³. Planul de redresare economică a fostelor țări comuniste a fost elaborat tot de un Jeffrey, dar Sachs de data aceasta. Să trecem în revistă câteva dintre consecințele sociale produse de terapia de șoc în România, program de reformă neoliberal elaborat și tutelat de Fondul Monetar Internațional.

Anii 1995 și 1996 fuseseră ani de creștere economică, o creștere căreia i se imputa totuși că s-a făcut pe stoc și că a încetinit, astfel, circuitul economic prin apariția blocajelor financiare. În 1997, anul în care demarează aplicarea terapiei de șoc în România, PIB-ul se contractă cu 6,1% (Zamfir, 2010), deși prognozele FMI anunțau o scădere de maxim 2,2% (Pop, 2006). Dramatică e însă scăderea salariului mediu net, mai mic cu 30% în 1997 față de anul precedent (Zamfir, 2010). Totodată, până la sfârșitul anului inflația ajunge până la 154,8%, deși estimările îi fixaseră o limită maximă de 90% (Pop, 2006). Pentru România, ca și pentru Rusia, terapia de șoc s-a dovedit un eșec. „Programul s-a dovedit catastrofal pentru România, care se va confrunța cu încă trei ani de recesiune severă. Acest episod a dublat numărul oamenilor aflați sub pragul național de sărăcie, sub care coboară 41% din totalul populației. Combinația dintre un guvern român prea dornic de recunoaștere internațională și, astfel, dispus să respecte ideile neoliberale, și un Fond Monetar Internațional ghidat doar de ideologia neoliberală a amânat dezvoltarea economiei României cu câțiva ani”⁴⁴. Pe lângă faptul că nu a produs bunăstare, terapia de șoc a subminat sistematic fundamentul democrației, anume clasa de mijloc autohtonă. Prin urmare, terapia de șoc nu furniza nici libertate. Ca și astăzi, pentru menținerea deficitului bugetar în anumiți parametri s-au avansat soluții fiscale. Dincolo de faptul că duritatea măsurilor fiscale a stimulat economia informală, aproximativ 40% din activitatea economică sustrăgându-se impozitării, majorarea neconținută a taxelor și impozitelor, alături de inventarea de noi biruri,

⁴¹ Paul Blokker, *Varieties of Modernity: The Romanian Post-Communist Experience as a Renewed Attempt at Modernisation*, Routledge, 2004, p. 189.

⁴² „Asta nu înseamnă că trebuie să renunțăm la a mai importa forme occidentale. Ele sunt necesare în primul rând pentru a asigura integrarea în sistemul internațional, cel economic și cel politic sau strategic. Nu trebuie însă să ne așteptăm ca ele să producă mai mult decât atât”. Vladimir Pasti, *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Editura Nemira, 1995, p. 24.

⁴³ Naomi Klein, *Doctrina șocului*, București, Editura Vellant, 2008, p. 258.

⁴⁴ Liliana Pop, *Democratising Capitalism? The political economy of post-communist transformations in Romania, 1989–2001*, Manchester, Manchester University Press, 2006, p. 130.

au lovit puternic sistemul privat și antreprenorii indigeni. O firmă de avocatură străină observa că rețetele reformatoare pe care FMI le prescria statului erau defavorabile cetățenilor români: „(...) în loc să ridice o clasă mijlocie, legile fiscale ale României distrug modesta clasă de întreprinzători a țării” (Herzfeld, 1999).

CONCLUZIE

Potrivit lui David Harvey, neoliberalismul poate primi două interpretări. Pe de o parte, poate fi citit ca proiect utopic de revitalizare a sistemului capitalist, a cărui eficiență economică și socială a fost pusă sub semnul întrebării de criza petrolului declanșată în anii '70, iar pe de altă parte, poate fi tâlcuit ca strategie politică ce înfiripa cadrul legal și instituțional favorabil acumulării primitive a capitalului și care fie reconstituie poziția de putere a unei elite economico-politice amenințată de forța crescândă a sindicatelor și a partidelor socialiste, fie plămăduie o nouă elită economică, așa cum s-a întâmplat în Rusia lui Boris Elțin, China lui Deng Xiapoing sau Anglia lui Margaret Thatcher.

Dacă pe plan intern viziunea neoliberală a garantat hegemonia unei elite politico-economice, prin felul în care a reglementat creditarea internațională, ea a conservat preeminența metropolei. Și mai oferim un exemplu în acest sens. În cazul în care întreprinzătorii din țările aflate în curs de dezvoltare doresc să atragă bani de pe piețele financiare internaționale, se impune ca statul de origine al acestora să dețină rezerve valutare importante. Mai mult decât atât, acesta este obligat să investească o parte a acestor rezerve în obligațiunile emise de metropolă. Prin urmare, dacă băncile din centrul sistemului mondial modern împrumută antreprenorii unui stat aflat la periferie, atunci statul cu pricina este obligat să finanțeze deficitele bugetare ale statelor metropolitane. Există însă o diferență consistentă între dobânda percepută pentru creditele acordate sectorului privat dintr-o țară aflată în curs de dezvoltare, de aproximativ 12%, și dobânda oferită, de pildă, de statul american celor care investesc în obligațiunile (bondurile) sale, de aproximativ 4% (Harvey, 2005). Urmarea e firească. Drenând plusvaloarea statelor periferiale, ruptura dintre metropolă și suburbiile sistemului mondial modern continuă să se adâncească. În felul acesta, neoliberalismul contribuie atât la accentuarea disparităților naționale, cât și a celor globale.

BIBLIOGRAFIE

1. BĂDESCU, ILIE (2004), *Tratat de geopolitică*, București, Editura Mica Valahie.
2. BEAUD, MICHEL; DOSTALER, GILLES (2000), *Gândirea economică de după Keynes*, Eurosong & Book.
3. BELL, DANIEL (1996a), *The Cultural Contradictions of Capitalism*, New York, Basic Books.
4. BELL, DANIEL (1996b), *The Coming of Post-Industrial Society. A Venture in Social Forecasting*, New York, Basic Books.

5. BLOKKER, PAUL (2004), *Varieties of Modernity: The Romanian Post-Communist Experience as a Renewal Attempt of Modernisation*, Routledge.
6. BRUSZT, LÁSZLÓ; STANK DAVID (1992), „Remaking the Political Field in Hungary: From Politics of Confrontation to Politics of Competition”, în Ivo Banac (ed.) *Eastern Europe in Revolution*, New York, Cornell University Press.
7. CASEY, STEVEN; WRIGHT, JONATHAN (edit.) (2008), *Mental Maps in the Era of Two World Wars*, New York, Palgrave Macmillan.
8. CIOROIANU, ADRIAN (2009), *Geopolitica Matrioșkăi. Rusia postsovietică în noua ordine mondială*, București, Curtea Veche Publishing.
9. *Foreign Broadcast Information Service* (1990, July 5th), Daily Report, Soviet Union.
10. FOX, JUSTIN (2009), *The Myth of the Rational Market*, New York, HarperCollins Publishers.
11. GALLAGHER, TOM (2005), *Furtul unei națiuni. România de la comunism încoace*, București, Editura Humanitas.
12. GREENSPAN, ALLAN (2008). *Era turbulențelor. Aventuri într-o lume nouă*, București, Editura Publica.
13. HARVEY, DAVID (2005), *A Brief History of Neoliberalism*, New York, Oxford University Press.
14. ILIESCU, ION (1996). *Dialoguri româno-americane*, București, Editura Nemira.
15. ISAKOVA, IRINA (2005), *Russian Governance in the Twenty-First Century. Geo-Strategy, Geopolitics and Governance*, London & New York, Frank Cass.
16. KISSINGER, HENR (2003), *Diplomația*, București, Bic ALL.
17. KLEIN, NAOMI (2007), *Doctrina șocului. Nașterea capitalismului dezastrelor*, București, Editura Vellant.
18. KRUGMAN, PAUL (2008), *Întoarcerea economiei declinului și criza din 2008*, București, Editura Publica.
19. LINZ, JUAN J.; STEPAN, ALFRED (1996), *Problems of Democratic Transition. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*, London, The John Hopkins University Press.
20. Ó'THUATAIL, GEARÓID; DALBY, SIMON; ROUTLEDGE, PAUL (ed.). (1998), *The Geopolitics Reader*, New York, Press Routledge.
21. OVERHOLT, WILLIAM H. (2008), *Asia, America, and the Transformation of Geopolitics*, New York, Cambridge University Press.
22. PASTI, VLADIMIR (1995), *România în tranziție. Căderea în viitor*, București, Editura Nemira.
23. POP, LILIANA (2006), *Democratising Capitalism? The political economy of post-communist transformations in Romania, 1989–2001*, Manchester, Manchester University Press.
24. RAȚIU, ION (1990), *Moscova sfidează lumea*, Timișoara, Editura Stigmata.
25. ROSTOW, WALT WHITMAN (1961), *The Stages of the Economic Growth. A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, Cambridge University Press.
26. SCHUMPETER, JOSEPH ALOIS (1991), *The Economics and Sociology of Capitalism*, New Jersey, Princeton University Press.
27. SECRIERU, STANISLAV (2008), *Rusia după imperiu: între putere regională și custode global*, Iași, Editura Institutului European.
28. SEMPA, FRANCIS P. (2007), *Geopolitics: From the Cold War to the 21st Century*, New Brunswick&New Jersey, Transaction Publishers.
29. SKOUSEN, MARK (2007), *The Big Three in Economics: Adam Smith, Karl Marx and John Maynard Keynes*, New York, M.E. Sharpe.
30. STIGLITZ, JOSEPH (2003), *Globalizarea. Speranțe și deziluzii*, București, Editura Economică.
31. STIGLITZ, JOSEPH (2008), *Mecanismele globalizării*, Iași, Editura Polirom.
32. TRENIN, DMITRI (2001), *The End of EURASIA. Russia on the Border Between Geopolitics and Globalization*, Moscow, Carnegie Center.
33. ZAMFIR, CĂTĂLIN; STĂNESCU, IULIAN; ILIE, SIMONA (coord.) (2010), *Raportul social al ICCV. După 20 de ani: Opțiuni pentru România*.

34. OLIKER, OLGA; CRANE, KEITH; SCHWARTZ, LOWELL H.; YUSUPOV, CATHERINE (2009), *Russian Foreign Policy. Sources and Implications*, Rand Corporation.
35. THORNILEY, DANIEL (2008), *China: The Business Outlook*, Economist Intelligence Unit.
36. BUDIANSKY, STEPHEN; AUSTER, BRUCE B.; CAREY, PETER; LIEF, LOUISE (1989, Nov. 27th). „The Russians Aren't Coming”, U.S. News World Report; pag. 47.
37. The New York Times (2009, May 22nd), „Russia's Energy Tactics Backfire as Prices Sink” (2009), articles selected for România Liberă.
38. The Economist (2008, Nov. 27th), „The Incredible Shrinking People”, print edition.
39. The Economist (2008, Dec. 11th), „The Second Long March”, print edition.
40. The Economist (2009, Feb. 12th), „Beyond Visteria Lane”, print edition.
41. The Economist (2009, Feb. 19th), „Stalled Factories and Fireside Chats”, print edition.
42. The Economist. (2009, May 14th), „Poorly Made”, print edition.
43. The Economist. (2010, Feb. 11th), „The Cruel Sea”, print edition.
44. www.cotidianul.ro, 09.04.2010, „UE și Rusia lucrează nemțește pentru Nord Stream”.

